

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Ларисі ХИЖНЯК
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, кандидата соціологічних наук, доцента,
завідувача кафедри політичної соціології

ННІ соціології та медіакомунікацій

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Бойка Дмитра Миколайовича

на дисертацію **Агаркова Марка Васильовича** на тему

«Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення

інформаційно-мережевого суспільства»,

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

за спеціальністю 054 Соціологія

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Вибір теми дисертаційної роботи М.В. Агаркова зумовлений кількома взаємопов'язаними обставинами теоретичного, емпіричного та суспільно-політичного характеру, що надають роботі безперечної актуальності та своєчасності.

По-перше, з теоретичного боку, сучасна соціологічна наука перебуває в стані концептуальної фрагментації щодо осмислення макросоціальних трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Класичні стадіальні концепції постіндустріального суспільства (Д. Белл, Е. Тоффлер, Й. Масуда), попри їхню безперечну евристичну цінність, виявилися обмеженими в поясненні нової соціальної морфології, заснованої на горизонтальних, децентралізованих мережах. Теорії мережевого суспільства (М. Кастельс, Я. ван Дейк, Б. Веллман), які прийшли їм на зміну, запропонували потужну аналітичну оптику, однак тривалий час розвивалися переважно в межах «структурної» або «комунікаційної» парадигми, залишаючи поза увагою ресурсний вимір (інформацію та знання як стратегічний актив). Автор слушно зауважує, що ізольоване використання лише інформаційного або лише мережевого підходу призводить до аналітичної редукції, тоді як сучасна соціальна реальність є одночасно інформаційною (за типом ключового ресурсу) та мережевою (за типом соціальної структури). Таким чином, виникла нагальна потреба в інтегральній моделі, яка долає цю дихотомію, – саме на вирішення цього теоретичного завдання спрямована дисертація.

По-друге, об'єктом дослідження обрано інститут вищої освіти, який у координатах інформаційно-мережевого суспільства зазнає найбільш радикальних змін. Традиційна модель університету як територіально локалізованої, ієрархічно впорядкованої «вежі зі слонової кістки» втрачає свою функціональну адекватність. Знання перестає бути стабільним, інституційно замкненим корпусом і перетворюється на динамічний, розподілений та процесуальний ресурс. У цих умовах університет змушений еволюціонувати від ролі «сховища знань» до статусу «мережевого вузла», інтегрованого в глобальні академічні, технологічні та інноваційні потоки. Однак, як переконливо показує автор, більшість досліджень зосереджуються на поверхневих аспектах цифровізації (впровадження LMS, перехід на дистанційне навчання), ігноруючи глибинні інституційні наслідки – зміну соціальної місії, рольових позицій викладача і студента, механізмів легітимації знання, а також нові форми нерівності та влади, що виникають у цифровому середовищі. Дисертація М.В. Агаркова заповнює цю концептуальну прогалину.

По-третє, український контекст надає дослідженню особливої гостроти та унікальності. Система вищої освіти України функціонує в умовах історичної конвергенції глобальних і локальних викликів, яку автор концептуалізує як «подвійний виклик». З одного боку, це глобальний тиск інформаційно-мережевої трансформації (цифровізація, платформізація, інтеграція в міжнародні академічні мережі, вимоги ринку праці). З іншого боку, повномасштабна війна, яка формує жорсткі вимоги до інституційної стійкості, безпеки, збереження людського капіталу та забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах фізичних руйнувань, міграції та психологічної травматизації. Війна, за спостереженням автора, парадоксальним чином виступила не лише деструктивним, але й каталітичним фактором, прискоривши впровадження цифрових і мережевих рішень, які в мирний час потребували б десятиліть. Жодне з попередніх досліджень не здійснювало системного соціологічного аналізу цього унікального поєднання факторів. Отже, вибір теми є не лише теоретично виправданим, а й має пряме відношення до нагальних потреб української освітньої політики та практики.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота Марка Агаркова виконана в межах науково-дослідної тематики кафедри прикладної соціології та медіакомунікацій Навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Зокрема, робота узгоджується з плановими темами, присвяченими соціологічному аналізу соціальних трансформацій в умовах глобалізації та цифровізації, а також проблематиці інституційної стійкості / резильєнтності українського суспільства в умовах гібридних воєнних загроз. Це підтверджується публікаціями автора у фахових виданнях та його

участю в наукових конференціях, що відбувалися в межах цих дослідницьких напрямів.

Крім того, проблематика дисертації безпосередньо кореспондує з низкою державних стратегічних документів, зокрема: Концепцією цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки, а також із пріоритетами європейської освітньої політики, закладеними в Digital Education Action Plan 2021-2027. Автор не лише аналізує імплементацію цих стратегій, але й пропонує науково обґрунтовані рекомендації щодо їх удосконалення, що свідчить про тісний зв'язок дисертації з актуальним політичним і управлінським контекстом.

3. Характеристика основних положень роботи

Дисертація має класичну трироздільну структуру, яка логічно відображає рух дослідницької думки від теоретико-методологічного фундаменту через аналіз інституційних трансформацій до емпіричної верифікації та практичних рекомендацій. Така побудова забезпечує цілісність і внутрішню узгодженість роботи.

Розділ 1 («Теоретико-методологічні засади аналізу інформаційно-мережевого суспільства») виконує функцію концептуального «ядра» дослідження. Автор здійснює ґрунтовний аналіз генезису мережеских теорій – від ранніх футурологічних передбачень Д. Белла та Й. Масуди до зрілих соціологічних концепцій М. Кастельса, Я. ван Дейка та Б. Веллмана. Особливо цінним є те, що автор не просто описує ці підходи, а здійснює їх компаративний аналіз, виявляючи сильні та слабкі сторони кожного для аналізу українського кейсу (наприклад, макроструктурна потужність Кастельса versus мікросоціологічна конкретність Веллмана). Кульмінацією розділу стає розробка інтегральної моделі інформаційно-мережевого суспільства (ІМС), яка поєднує інформаційний (ресурсний) та мережеский (структурний) виміри. Автор пропонує формулу: $ІМС = \text{ресурс (інформація/знання)} + \text{архітектура соціальної організації (мережі/потіки)}$. Ця модель розгортається в трирівневу структуру: макрорівень глобальних потоків (Кастельс), мезорівень комунікаційних інфраструктур (ван Дейк) та мікрорівень мережеского індивідуалізму (Веллман). Такий синтез дозволяє подолати теоретичну фрагментацію і створити аналітичну рамку, придатну для емпіричного дослідження конкретних соціальних інститутів, зокрема вищої освіти.

Розділ 2 («Інститут вищої освіти в координатах інформаційно-мережеского суспільства») присвячений теоретичному осмисленню трансформації ЗВО. Автор пропонує оригінальну трирівневу класифікацію чинників трансформації: (I) структурні (мережева логіка, зміна природи знання), (II) інституційні (цифровізація як середовище, глобалізація академічного простору) та (III) контекстуальні (суб'єктність III, глобальні кризи). Ключовим теоретичним

результатом розділу є концептуалізація університету як «вузлового хабу» глобальних мереж знань. Автор показує, що сучасний ЗВО втрачає характеристики територіально замкненої ієрархії і дедалі більше функціонує як відкрита соціотехнічна екосистема, інтегрована в міжнародні партнерства, цифрові платформи та інноваційні кластери. Особливої уваги заслуговує аналіз освітніх цифрових екосистем з використанням екологічної метафори – біотичні та абіотичні компоненти, емерджентні властивості. Також у розділі детально розглянуто зміну ролевих позицій: викладач трансформується від транслятора знань до фасилітатора, ментора та дизайнера освітнього досвіду, а студент – від пасивного реципієнта до активного співтворця, здатного до саморегуляції та формування персональних мереж навчання.

Розділ 3 («Емпіричний аналіз адаптації української вищої освіти до інформаційно-мережових реалій») є логічною вершиною дослідження. Він базується на комплексному змішаному дизайні. Якісна складова представлена дискурс-аналізом стратегічних документів 30 провідних українських ЗВО (відібраних за авторським консолідованим рейтингом на основі методу Борда) та 15 зарубіжних університетів світового рівня. Кількісна складова – масштабним онлайн-опитуванням (CAWI) 2552 студентів та 1286 науково-педагогічних працівників. Така методологія дозволила автору зіставити «офіційний» дискурс (стратегічні цілі та наративи) із «живими» практиками, оцінками та бар'єрами, які фіксують безпосередні учасники освітнього процесу. Емпіричні результати розділу підтверджують гіпотезу про «парадокс цифровізації» (висока технологічна готовність при дефіциті соціальної присутності), виявляють домінуючі дискурси (цифрова трансформація та ІІІ, мережевість та інтернаціоналізація, війна, стійкість та відбудова), а також фіксують системні бар'єри (інфраструктурна нерівність, бюрократичний парадокс, епістемологічна криза змісту, психоемоційне навантаження). Завершується розділ розгорнутою системою практичних рекомендацій на макро-, мезо- та мікрорівнях.

4. Найважливіші наукові результати, що містяться в дисертації

До найважливіших наукових результатів, отриманих особисто автором, належать:

(1) Розробка інтегральної соціологічної моделі інформаційно-мережевого суспільства. Ця модель долає традиційну дихотомію між «інформаційним» та «мережовим» підходами, пропонуючи багаторівневу структуру (макро – мезо – мікро), що дозволяє аналізувати соціальні інститути як цілісні соціотехнічні системи. Модель має не описовий, а аналітичний характер, оскільки вводить операціоналізовані категорії (потoki, вузли, платформи, мережевий індивідуалізм) для емпіричного дослідження.

(2) Створення тривірневої аналітичної класифікації чинників трансформації вищої освіти (структурні, інституційні, контекстуальні). Це

дозволяє розмежувати глибинні, довготривалі передумови змін (наприклад, мережева логіка) від операційних механізмів (цифровізація) та ситуативних каталізаторів (наприклад, війна, розвиток ІІІ тощо). Така класифікація має евристичну цінність для будь-якого інституційного аналізу в межах ІМС.

(3) Концептуалізація університету як «вузлового хабу» глобальних мереж знань. Автор обґрунтовує, що життєздатність сучасного ЗВО визначається не стільки його внутрішніми ресурсами, скільки «мережевою відкритістю» – здатністю формувати, підтримувати та капіталізувати гнучкі міжінституційні альянси, брати участь у міжнародних консорціумах, інтегруватися в цифрові платформи та обмінюватися даними. Ця концепція суттєво розширює традиційні уявлення про університетську спроможність.

(4) Емпіричне виявлення та теоретичне осмислення «парадоксу цифровізації» вищої освіти. На основі великих масивів даних (понад 3800 респондентів) автор доводить, що висока самооцінка цифрової компетентності (понад 80%) та інтенсивне використання технологій супроводжуються дефіцитом соціальної присутності, емоційного контакту, зростанням психологічного навантаження та когнітивною втомою. Цей парадокс доводить необхідність переходу від техноцентричної до антропологічно орієнтованої моделі цифрової трансформації.

(5) Реконструкція домінантних дискурсів стратегічного позиціонування українських ЗВО за допомогою оригінальної методики дискурс-аналізу. Виявлено три ключові смислові блоки: (а) цифрова трансформація та ІІІ (легітимація нової «норми» управління), (б) мережевість та інтернаціоналізація (механізм довіри та зовнішньої легітимації), (в) дискурс війни, стійкості та відбудови (сек'юритизація місії університету). Порівняльний аналіз із зарубіжними стратегіями показав, що український дискурс є унікальним через поєднання глобальних трендів (цифровізація, ІІІ) з екзистенційними викликами (руйнування інфраструктури, міграція, психологічна підтримка).

(6) Розробка багаторівневої системи практичних рекомендацій (макро-, мезо-, мікрорівні), яка включає конкретні пропозиції щодо створення Національного репозиторію відкритих освітніх ресурсів, реінжинірингу бюрократичних процедур (подолання «парадоксу подвійної звітності»), оновлення дидактичних моделей у бік «перевернутого класу», проблемно-орієнтованого навчання та відповідального використання ІІІ.

5. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Ступінь обґрунтованості та достовірності отриманих результатів є високим і забезпечується низкою факторів.

- Глибоке теоретичне опрацювання: автор демонструє блискуче володіння теоретичним матеріалом – від класиків (Маркс, Дюркгайм, Вебер, Парсонс) до фундаторів теорії мережевого суспільства (Кастельс, ван Дейк, Веллман) та сучасних критичних дослідників (Зубофф, ван Дейк, Срнічек). Посилання на 405 джерел, з яких 322 іноземними мовами, свідчить про ґрунтовність роботи та її інтегрованість у світовий науковий контекст. Теоретичні положення не декларуються догматично, а використовуються як інструментарій для аналізу емпіричних даних.

- Методологічна коректність: автор використовує mixed-methods, що є сучасним стандартом для досліджень складних соціальних явищ. Поєднання якісних (дискурс-аналіз) та кількісних (масове опитування) методів дозволяє не лише виявити статистичні закономірності, але й зрозуміти глибинні механізми, смисли та наративи, що стоять за цими закономірностями. Тріангуляція даних із різних джерел (стратегічні документи, опитування студентів, опитування викладачів) суттєво підвищує валідність висновків.

- Достатність / репрезентативність емпіричної бази: для дискурс-аналізу відібрано 30 провідних українських ЗВО та 15 зарубіжних університетів – це створює розгорнуту картину інституційних наративів, яка дозволяє досягти насичення інформацією. Для кількісного опитування залучено 2552 студенти та 1286 викладачів із 12 ЗВО, що репрезентують різні макрорегіони України, типи університетів (класичні, технічні, медичні, економічні) та рівні освіти. Хоча автор чесно зазначає обмеження CAWI-методу (самовідбір), обсяг вибірки та її структурна характеристика дозволяють говорити про аналітичну репрезентативність – здатність фіксувати типові тенденції та варіативність досвіду в межах досліджуваної сукупності.

- Коректність статистичної обробки даних: кількісні дані опрацьовано з використанням пакету SPSS, застосовано методи описової статистики, кореляційний аналіз та крос-табуляцію. Автор наводить конкретні цифри, відсотки, а також змістовні цитати з відкритих відповідей, що дозволяє читачеві самостійно оцінити обґрунтованість інтерпретацій.

- Відповідність міжнародним трендам: висновки автора щодо гібридизації навчання, зростання ролі ШІ, психологічного навантаження тощо узгоджуються з результатами досліджень провідних міжнародних організацій (EUA, OECD, UNESCO), що додатково підтверджує їхню достовірність.

Новизна отриманих результатів, як уже зазначалося, полягає в інтегральній моделі ІМС, трирівневій класифікації чинників, концепції «вузлового хабу», емпіричному виявленні «парадоксу цифровізації» та унікальному для української науки поєднанні дискурс-аналізу стратегій з масовим опитуванням учасників освітнього процесу в умовах війни.

6. Практична значущість результатів дисертаційного дослідження

Практична значущість роботи є надзвичайно високою та має кілька вимірів.

По-перше, для державної освітньої політики (макрорівень): рекомендації автора можуть бути використані Міністерством освіти і науки України при розробці стратегій цифрової трансформації, оновленні ліцензійних та акредитаційних вимог. Зокрема, пропозиції щодо створення Національного репозиторію відкритих освітніх ресурсів з механізмами експертизи, стандартизації метаданих та стимулювання авторів є конкретним кроком до формування національної цифрової екосистеми знань. Рекомендації щодо нормативного закріплення гнучких гібридних форматів навчання, а не лише дистанційного як «винятку», дозволять легалізувати вже існуючу практику та зняти бюрократичні бар'єри.

По-друге, для інституційного менеджменту ЗВО (мезорівень): запропонована в дисертації модель цифрової екосистеми (єдина точка входу, інтеграція LMS з адміністративними системами, дата-центричне управління) може слугувати дорожньою картою для ректоратів та ІТ-департаментів університетів. Виявлений автором «бюрократичний парадокс» (цифровізація не зменшує, а подвоює звітність) є критичним діагнозом, який спонукає до реінжинірингу внутрішніх процедур, а не просто впровадження чергової електронної системи. Рекомендації щодо розвитку людського капіталу (системна підтримка цифрових компетентностей викладачів, психологічна допомога, програми менторства) також є безпосереднім керівництвом до дії.

По-третє, для педагогічних практик (мікрорівень): найбільш практично зорієнтованим є блок рекомендацій щодо дидактичного дизайну в умовах ІМС, у якому автор пропонує конкретні зміни – перехід від репродуктивних завдань (які легко делегуються ШІ) до проєктних, аналітичних, усних форматів; впровадження моделі «перевернутого класу»; використання інструментів ШІ для персоналізації навчання з одночасним навчанням студентів критичному промптингу та верифікації; формування правил цифрового етикету та гігієни. Ці рекомендації мають бути інкорпоровані у програми підвищення кваліфікації викладачів та в навчально-методичні матеріали.

По-четверте, для освітнього процесу: розроблений автором діагностичний інструментарій (анкети, процедури дискурс-аналізу) може використовуватися в інших дослідженнях для моніторингу стану цифрової трансформації університетів. Крім того, матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні навчальних курсів «Соціологія освіти», «Соціологія інтернету», «Менеджмент в освіті», «Університетська освіта в сучасному світі» для студентів соціологічних, управлінських та педагогічних спеціальностей.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота М.В. Агаркова повністю відповідає вимогам, які ставляться до кваліфікаційних наукових праць на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Оформлення. Робота виконана державною мовою, має логічну структуру (вступ, три розділи з висновками до кожного, загальні висновки, список літератури з 405 джерел, додатки). Обсяг основного тексту становить 310 сторінок, що відповідає нормативним вимогам.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 наукових праць, з них 5 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України, а також 9 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях (Харків, Київ, Дніпро, Лос-Анджелес тощо). Це повністю висвітлює основні результати дослідження та засвідчує апробацію матеріалів на належному рівні.

Академічна доброчесність. У вступі та висновках автор зазначає, що робота є самостійною, використання ідей та текстів інших авторів супроводжується коректними посиланнями. Посилань на праці співавторів без належного оформлення не виявлено.

Науковий рівень. Робота містить концептуальні положення, що мають беззаперечно містити наукову новизну (інтегральна модель, трирівнева класифікація, концепція «вузлового хабу», «парадокс цифровізації» тощо), які не були захищені раніше. Емпірична база є оригінальною та зібрана особисто автором.

Практична цінність. Рекомендації є конкретними, реалістичними та спрямованими на різні рівні управління, що свідчить про зрілість дослідження.

Єдине формальне зауваження, яке не впливає на загальну оцінку: у тексті трапляються поодинокі технічні огріхи (наприклад, не найкращим чином представлені дані на рис. 3.6). Також, для більш коректної роботи з якісними даними, не завадило б наводити в закодованому вигляді основні соціальні характеристики авторів цитат, що наводяться в тексті. Однак ці недоліки не стосуються змісту та не знижують наукової цінності роботи.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження, вважаю за необхідне висловити кілька дискусійних положень та зауважень, які можуть бути предметом обговорення під час захисту та враховані автором у подальшій науковій роботі.

(1) Щодо інтегральної моделі ІМС. Запропонована модель є безперечно потужним аналітичним інструментом. Однак її трирівнева структура (макро, мезо, мікро) хоча й дозволяє поєднати підходи Кастельса, ван Дейка та Веллмана, все ж не дозволяє вийти на повноцінний синтез та потенційно створює ризик теоретичного еkleктизму. Як саме автор долає можливі суперечності між цими

рівнями? Наприклад, як узгоджується теза Кастельса про «простір потоків», де локальне втрачає значення, з тезою Веллмана про «мережевий індивідуалізм», який все ж таки вкорінений у локальні практики? Зокрема робота виграла б, якщо автор до свого теоретико-методологічного арсеналу додав напрацювання акторно-мережевої теорії, що дозволило б не тільки вирішити питання глобалізації та локалізації мережі, а й значно розширити розуміння мережі та потоків у соціотехнічному розрізі.

(2) Використаний автором теоретико-методологічний ракурс зумовлює фокус на структурних та інституційних аспектах цифрової трансформації системи вищої освіти *per se*, проте багато в чому випускається з уваги зовнішній вплив на цей процес та його екстернальні соціальні наслідки. Було б вкрай доречним застосувати апарат критичної соціальної теорії та критичної педагогіки для подальших дослідження, а саме розкрити не лише технологічні та управлінські виклики, але й приховані механіки влади, ризики відчуження, алгоритмічного контролю та культурного відтворення нерівності в цифрових освітніх екосистемах, а також запропонувати стратегії емансипації суб'єктів навчання в умовах платформізації та експансії штучного інтелекту.

(3) Щодо аналізу штучного інтелекту. Автор фіксує «амбівалентний» характер ШІ – і як інструмент персоналізації, і як загрозу академічній доброчесності. Однак у розділі 3.3, де наводяться студентські наративи, переважає тема «легалізації та етичного регулювання». Водночас меншою мірою проаналізовано *когнітивні зміни*, які ШІ провокує на глибшому рівні: атрофію навичок самостійного письма, критичного аналізу, креативного мислення при надмірному делегуванні завдань алгоритмам. Один із викладачів у цитаті, наведеній на сторінці 275, порушує цю проблему, але вона не отримала системного розвитку у висновках. Чи не варто розглядати ШІ не лише як «інструмент» або «ризик для доброчесності», а як фактор трансформації самої епістемології вищої освіти – що означає «знати» і «вміти» в епоху, коли текст може бути згенерований за секунди?

Всі наведені зауваження та дискусійні положення мають характер побажань до подальших досліджень і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Вони свідчать про складність, багатовимірність і наукову глибину досліджуваної проблематики, а також про те, що автор вийшов на нові дослідницькі горизонти, які потребують подальшого осмислення.

9. Загальний висновок

Дисертаційна робота Агаркова Марка Васильовича «Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства» є завершеним, самостійно виконаним, логічно структурованим та науково обґрунтованим дослідженням, яке розв'язує важливу наукову проблему – концептуалізацію системної трансформації соціального інституту вищої освіти

під впливом макросоціальних змін інформаційно-мережевого суспільства з урахуванням унікального українського контексту «подвійного виклику».

Отримані автором результати мають вагоме теоретичне значення (розробка інтегральної моделі ІМС, трирівневої класифікації чинників, концепції університету як «вузлового хабу») та високу практичну цінність (система рекомендацій для державної політики, інституційного менеджменту та педагогічних практик). Робота характеризується високим ступенем обґрунтованості та достовірності завдяки коректній методології, репрезентативній емпіричній базі та глибокому теоретичному опрацюванню. Наукова новизна роботи є безсумнівною та засвідчена публікаціями у фахових виданнях та апробацією на численних наукових конференціях.

Зміст дисертації повністю відповідає паспорту спеціальності 054 «Соціологія». Оформлення роботи та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 19.01.2022 р. (зі змінами), та наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Тому твердо та чітко заявляю, що автор роботи – Агарков Марко Васильович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 «Соціологія».

Офіційний рецензент:

кандидат соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри політичної соціології
ННІ соціології та медіакомунікацій
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Дмитро БОЙКО

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 19:05:07 18.05.2026

Назва файлу з підписом: Бойко_Відгук на дис. Агаркова.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 191.9 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Бойко_Відгук на дис. Агаркова.pdf
Розмір файлу без підпису: 198.9 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: БОЙКО ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ

П.І.Б.: БОЙКО ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 3427711795

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 19:05:06
18.05.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000102A730157295B06

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Ларисі ХИЖНЯК
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора соціологічних наук, професора

Лобанової Алли Степанівни

на дисертаційну роботу Агаркова Марка Васильовича

на тему: **«Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення
інформаційно-мережевого суспільства»**,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05

«Соціальні та поведінкові науки»

за спеціальністю 054 – Соціологія

1. Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами,

темами. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена глибокими трансформаціями сучасного суспільства, пов'язаними зі становленням інформаційно-мережевого соціального порядку, у межах якого знання, цифрові технології та мережеві комунікації стають визначальними чинниками розвитку. За цих умов вища освіта трансформується у складну мережеву систему, інтегровану в глобальні цифрові платформи та міжнародний академічний простір. Інституційні зміни охоплюють цифровізацію освітнього процесу, розвиток дистанційних і змішаних форматів навчання, зміну ролі викладача й студента, а також переосмислення гуманістичної місії університету в умовах технологічної модернізації та поширення генеративного штучного інтелекту.

Особливої актуальності назначена проблематика набуває в українському контексті, де трансформація системи вищої освіти відбувається під впливом одночасно глобальних і воєнних викликів. Повномасштабна війна суттєво посилила потребу в забезпеченні інституційної стійкості університетів, збереженні людського капіталу та безперервності освітнього процесу. Пандемія Covid-19 і російсько-українська війна стали каталізаторами прискореної цифрової трансформації ЗВО, поширення дистанційних практик та виникнення нових когнітивних, етичних і управлінських викликів.

Попри значний науковий інтерес до проблем цифровізації та розвитку освіти, у сучасній українській соціології відсутнє комплексне дослідження інституційної трансформації вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства та війни. А тому актуалізується

потреба у поглибленому аналізі відповідності між стратегіями цифрової модернізації ЗВО та реальними освітніми практиками здобувачів освіти й науково-педагогічних працівників. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення механізмів адаптації університетів до нових умов і визначає актуальність дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри: «Студент у сучасному комунікативному просторі» (2020-2022 роки, науковий керівник – В. С. Бакіров, номер державної реєстрації: 0120U101802) і в рамках Міжнародного проекту, який виконується соціологічним факультетом Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна у 2023-25 рр, Ерасмус + з розбудови потенціалу SMART-PL 101082928 «Модель персоналізованого навчання студентів, заснована на віртуальному навчальному середовищі інтелектуального тьюторства «Навчання без обмежень».

2. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження забезпечуються чітко вибудованою структурою дисертаційного дослідження, яка є логічною, цілісною та внутрішньо узгодженою, що забезпечує послідовне розкриття теми дослідження відповідно до поставленої мети, завдань, об'єкту та предмету. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У *вступі* обґрунтовано актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну та емпіричну базу дисертації, її практичне значення, основні положення новизни і ступінь повноти викладення результатів у наукових публікаціях і науково-практичних конференціях.

Перший розділ дисертації має теоретико-методологічний характер і виконує базову концептуальну функцію, оскільки визначає макросоціальний контекст інституційної трансформації вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства. У ньому здійснено систематизацію основних соціологічних підходів до аналізу мережевої соціальності та обґрунтовано її еволюцію як результат переходу від індустріальних і постіндустріальних форм організації суспільства до мережевих структур. Особливу увагу приділено різним теоретичним традиціям (М. Кастельс, Б. Веллман, Я. ван Дейк), які репрезентують макро-, мезо- та мікрорівні аналізу

мережевого суспільства, що дозволяє уникнути редукціонізму та забезпечити багатовимірне розуміння соціальних процесів.

У межах розділу також обґрунтовано необхідність інтегральної моделі інформаційно-мережевого суспільства, яка поєднує структурний, інфраструктурний та агентний виміри соціальності й слугує аналітичною основою для вивчення трансформацій вищої освіти. Важливим теоретичним результатом є розмежування понять «зміни», «адаптація» та «трансформація», де остання інтерпретується як глибинна перебудова інституційної логіки університету, тоді як перші дві категорії розглядаються як її емпіричні прояви.

У *другому розділі дисертації* здійснено ґрунтовний теоретико-аналітичний аналіз трансформації інституту вищої освіти в умовах інформаційно-мережевого суспільства. Автором обґрунтовано, що сучасні зміни у сфері вищої освіти мають не фрагментарний, а системний характер і пов'язані з переходом університету від традиційної ієрархічної моделі до мережево інтегрованої структури. Значну увагу приділено чинникам трансформації вищої освіти, серед яких виокремлено мережеву логіку соціальних процесів, зміну природи знання, цифровізацію, глобалізацію академічного простору, поширення штучного інтелекту та вплив глобальних криз. Важливим здобутком є концептуалізація університету як вузла глобальних мереж знань та академічних комунікацій.

Заслуговує на увагу також аналіз реконфігурації освітніх практик і рольових позицій суб'єктів освітнього процесу в умовах цифрової трансформації. Здобувач аргументовано показує зміну ролі викладача і студента, розвиток освітніх цифрових екосистем та формування нових моделей організації навчання. Особливої уваги заслуговує осмислення українського контексту трансформації вищої освіти в умовах повномасштабної війни, де цифровізація та мережеві форми взаємодії постають не лише інструментом модернізації, а й умовою інституційної стійкості університетів. Отримані висновки створюють цілісну теоретичну основу для подальшого емпіричного аналізу проблематики дисертаційного дослідження.

У *третьому розділі дисертації* здійснено комплексний емпіричний аналіз адаптації системи вищої освіти України до умов інформаційно-мережевого суспільства в контексті цифровізації та повномасштабної війни. На основі дискурс-аналізу стратегій ЗВО та результатів соціологічного опитування здобувачів і науково-педагогічних працівників автором доведено,

що цифрова трансформація університетів в Україні набула не лише модернізаційного, а й безпекового значення, ставши умовою інституційної стійкості та безперервності освітнього процесу.

Цінним є виявлення ключових суперечностей цифрової адаптації вищої освіти, пов'язаних з інфраструктурною нерівністю, бюрократизацією, кризою змісту освіти та психоемоційним виснаженням учасників освітнього процесу. Важливим науковим результатом є обґрунтування моделі «резильєнтного університету», що поєднує цифровізацію, гібридність навчання, мережеву взаємодію та людиноцентричний підхід до організації освітньої діяльності.

Висновки дисертаційного дослідження є достатньо обґрунтованими, логічними та відповідають поставленій меті й завданням роботи. Автору вдалося комплексно розкрити особливості трансформації інституту вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства, поєднавши ґрунтовний теоретичний аналіз із результатами емпіричного дослідження. Висновки мають наукову новизну, відзначаються системністю та відображають авторське бачення сучасних процесів цифрової та мережевої трансформації вищої освіти.

Практичну цінність мають запропоновані рекомендації щодо вдосконалення освітньої політики, розвитку цифрових екосистем ЗВО, гібридних моделей навчання та людиноцентричного підходу до організації освітнього процесу. Узагальнення результатів дослідження дозволило автору сформулювати важливі положення щодо адаптації української вищої освіти до сучасних глобальних і воєнних викликів, що підкреслює актуальність і перспективність проведеного дослідження.

Список використаних джерел і додатки оформлено відповідно до встановлених вимог. Літературна база дослідження є достатньо репрезентативною (список використаних джерел налічує 405 найменувань, з них 322 – іноземними мовами), охоплює сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові праці, нормативні документи й емпіричні матеріали, що забезпечує належний рівень теоретичного та методологічного обґрунтування дисертаційного дослідження.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням загальнонаукових і спеціально-соціологічних підходів, опорою на сучасні концепції інформаційного та мережевого суспільства, цифровізації, платформізації, мережевої взаємодії, трансформації вищої освіти й соціотехнічних екосистем, а також опрацюванням значного масиву вітчизняних і зарубіжних наукових джерел. Здобувач продемонстрував

належний рівень теоретичного узагальнення та коректне застосування методологічного інструментарію для аналізу процесів трансформації інституту вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства.

Наукові положення та висновки дисертації є достатньо аргументованими, логічними та внутрішньо узгодженими. Теоретичну основу дослідження становлять класичні та сучасні соціологічні концепції інформаційного і мережевого суспільства, соціальних мереж, цифрової трансформації, комунікативної взаємодії та інституційних змін, зокрема підходи М. Кастельса, Я. ван Дейка, Б. Веллмана, Н. Лумана, Ю. Габермаса, Е. Гідденса та інших дослідників. Важливою перевагою роботи є поєднання теоретичного аналізу з масштабним емпіричним дослідженням, що забезпечило належну верифікацію основних положень дисертації.

Емпіричну базу дослідження становлять дискурс-аналіз стратегічних документів українських і зарубіжних ЗВО, а також результати соціологічного онлайн-опитування здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників. Використання комплексного методологічного підходу та різнорівневої емпіричної бази дозволило автору обґрунтовано інтерпретувати специфіку трансформації вищої освіти в умовах цифровізації, мережевої взаємодії та воєнних викликів. Отримані результати характеризуються належним рівнем наукової достовірності, мають теоретичне та практичне значення для подальших досліджень процесів трансформації сучасної вищої освіти.

3. Наукова новизна дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному теоретико-емпіричному осмисленні процесів інституційної трансформації вищої освіти України в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства.

Уперше здійснено системну концептуалізацію цих процесів із урахуванням соціетальних зрушень, зумовлених як глобальною цифровою трансформацією, так і впливом повномасштабної війни, що дозволило інтегрувати макро-, мезо- та мікрорівневі зміни у цілісну аналітичну рамку.

Важливим науковим результатом є розроблення інтегральної соціологічної моделі інформаційно-мережевого суспільства, яка пододала традиційне розмежування між інформаційним і мережевим підходами. Запропонована модель інтерпретує сучасну соціальну реальність як багаторівневу систему, де інформація виступає стратегічним ресурсом, а мережа — домінуючою

формою організації, та поєднує різні теоретичні підходи до аналізу глобальних, інституційних і агентних вимірів соціальної взаємодії.

У межах дослідження також виявлено та структуровано чинники трансформації вищої освіти України, які систематизовано у тривірневу аналітичну модель (структурні, інституційні та контекстуальні). Окремо обґрунтовано концепцію «подвійного виклику» для української вищої освіти, що відображає поєднання глобальної вимоги мережевої інтеграції та локальних безпекових викликів війни, а також сформульовано положення про «парадокс цифровізації», який проявляється у розриві між високим рівнем цифрової готовності та обмеженою соціальною ефективністю онлайн-взаємодії.

Особливу цінність дисертаційного дослідження становить його здатність поєднувати глибоке теоретичне осмислення трансформацій вищої освіти з масштабною емпіричною верифікацією отриманих результатів. Робота не лише розширює аналітичні межі соціології освіти через розроблення нових концептуальних моделей і категоріального апарату, а й пропонує практично значущі інструменти для розуміння та управління інституційними змінами в умовах цифровізації та війни. Це забезпечує високу наукову та прикладну релевантність дослідження для сучасного етапу розвитку української вищої освіти.

Значний внесок автора дисертації полягає у розвитку теоретико-методологічного апарату соціології освіти через уточнення категорійного поля («цифровий розрив», «цифрова трансформація», «освітня цифрова екосистема» тощо), а також у поглибленні уявлень про зміну інституційної місії університету та трансформацію соціальних ролей у вищій школі.

Важливу значущість становить розроблена гібридна методика дискурс-аналізу стратегічних документів ЗВО, яка дозволяє виявляти інституційні логіки, механізми легітимації та приховані управлінські наративи в умовах інформаційно-мережевого суспільства.

4. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у формуванні прикладної основи для вдосконалення державної та інституційної політики розвитку вищої освіти України в умовах цифрової трансформації та повоєнного відновлення.

Результати дослідження можуть бути використані органами державного управління для оновлення нормативного забезпечення цифровізації вищої

освіти, розвитку відкритих освітніх ресурсів, легітимації гібридних форматів навчання та посилення інституційної стійкості університетів.

На рівні закладів вищої освіти запропоновані рекомендації спрямовані на оптимізацію управлінських процесів, удосконалення електронного документообігу та системи академічної звітності, а також підтримку викладачів і здобувачів освіти в умовах цифрових і воєнних викликів. Практичну цінність мають також положення щодо впровадження ефективних моделей гібридного навчання та відповідального використання генеративного штучного інтелекту в освітньому процесі. Матеріали дисертації можуть бути використані у навчально-методичній роботі при викладанні курсів із соціології освіти, інформаційного суспільства та менеджменту в освіті.

5. Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження достатньою мірою апробовані у наукових публікаціях здобувача. За темою дисертації опубліковано 7 наукових праць, з яких 5 – одноосібні статті у наукових фахових виданнях України, а також 9 тез доповідей на наукових конференціях, що засвідчує належний рівень апробації результатів дослідження та їх відповідність темі дисертаційної роботи.

6. Академічна доброчесність у дисертаційному дослідженні. Здобувачем належним чином опрацьовано наукові джерела, дотримано встановлених вимог до оформлення бібліографічних посилань і правил цитування праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій свідчить про відсутність будь-яких форм академічної недоброчесності, зокрема плагіату, самоплагіату чи неправомірних запозичень. Отримані наукові результати мають авторський характер, базуються на самостійному аналізі та характеризуються належним рівнем обґрунтованості й надійності.

У процесі виконання дослідження здобувачем дотримано етичних норм наукової діяльності, особливо щодо збору, інтерпретації та представлення емпіричних даних. Комплексна оцінка дисертаційної роботи дає підстави стверджувати її відповідність сучасним вимогам академічної доброчесності та принципам наукової етики.

7. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації.

Подане дисертаційне дослідження є комплексним, змістовним і має вагоме теоретичне та практичне значення, однак окремі його положення викликають наукову дискусію або потребують уточнення й подальшого обґрунтування.

1. У першому розділі (підрозділ 1.3) дисертації здобувач обґрунтовує інтегральну модель інформаційно-мережевого суспільства, у межах якої інформація розглядається як ключовий ресурс розвитку, а мережі - як домінуюча форма соціальної організації. Запропонований підхід є теоретично цілісним і дозволяє комплексно осмислити сучасні соціальні трансформації, зокрема зміни у сфері вищої освіти.

Водночас певну дискусійність викликає теза про інформаційно-мережеве суспільство як *«якісно нову стадію соціальної організації»* (с.81), оскільки в сучасній соціологічній теорії відсутній консенсус щодо такого трактування. Зокрема, Ентоні Гідденс та Ульріх Бек розглядають сучасні цифрові трансформації як прояви пізнього модерну та рефлексивної модернізації, а Деніел Белл — як розвиток логіки постіндустріального суспільства. Представники критичних підходів до цифрового капіталізму, зокрема Шошана Зубофф, Нік Срнічек та Девід Гарві, інтерпретують платформізацію та алгоритмізацію радше як нову фазу розвитку глобалізованого капіталізму, а не окремий тип суспільства. Крім того, у межах запропонованої моделі основна увага зосереджена на мережевих і платформних механізмах соціальної організації, тоді як роль державних, політичних і нормативно-правових інституцій у регулюванні цифрових трансформацій висвітлена меншою мірою.

2. У підрозділі 2.1 виявлено та систематизовано чинники трансформації вищої освіти України в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства, а також розроблено *трирівневу аналітичну модель, у межах якої виокремлено структурно-домінантні, інституційно-домінантні та контекстуальні чинники трансформації*. Запропонований підхід є теоретично цілісним і має аналітичну цінність для осмислення сучасних процесів цифрової та мережевої перебудови вищої освіти.

Водночас запропонована класифікація чинників видається дещо звуженою, оскільки поза увагою залишилися економічні, демографічні та соціально-ресурсні чинники, які суттєво впливають на функціонування українських ЗВО в умовах війни та кризової трансформації суспільства.

Крім того, дискусійним є віднесення штучного інтелекту виключно до контекстуальних чинників, адже масштаби його впливу на освітні практики, академічну комунікацію та способи продукування знання дають підстави розглядати ШІ не лише як ситуативний каталізатор, а і як один із структурних чинників трансформації сучасної вищої освіти.

3. У третьому розділі представлено програму та емпіричну базу соціологічного дослідження стосовно предмета дисертації, яка є ґрунтовною та ретельно опрацьованою. Здобувачем використано комплекс взаємодоповнюючих методів, зокрема дискурс-аналіз стратегічних документів 30 українських і 15 зарубіжних ЗВО, онлайн-опитування здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників (n=2552 і n=1286), порівняльний аналіз, елементи контент-аналізу, а також статистичну обробку даних із застосуванням IBM SPSS Statistics та програмного забезпечення MAXQDA для кодування й аналізу текстових масивів. Такий методологічний дизайн дозволив поєднати інституційний і агентний рівні аналізу та забезпечив достатню емпіричну верифікацію основних положень дисертації.

Водночас дискусійним видається положення автора про трактування стратегічних документів ЗВО як достатньо репрезентативної основи для реконструкції реальних трансформацій вищої освіти. У роботі сам здобувач зазначає, що стратегічні документи є « нормативно-легітимацийними, через які університети конструюють власну ідентичність, репрезентують цифрову та мережеву трансформацію, окреслюють *бажані моделі майбутнього та визначають роль основних суб'єктів освітнього процесу.*, які можуть маскувати розрив між деклараціями та повсякденними практиками» (с.177), а дискурс «мережовості» та «рейтинговості» нерідко має ізоморфний характер і відображає радше прагнення ЗВО відповідати глобальним шаблонам легітимациї, ніж реальні інституційні зміни. У зв'язку з цим виникає питання, наскільки дискурс-аналіз стратегій дозволяє робити узагальнені висновки про фактичний стан трансформації української вищої освіти, а не лише про її нормативно-декларативний рівень?

4. У висновках до розділу 3 автор обґрунтовує, що адаптація української вищої освіти до умов інформаційно-мережевого суспільства має комплексний і багаторівневий характер, а також формує модель «резильєнтного університету», здатного функціонувати в умовах війни, цифровізації та глобальних криз.

Водночас потребує уточнення теза про формування нової моделі «резильєнтного університету» подана переважно через призму цифрової адаптації, гібридності та мережевої взаємодії, тоді як недостатньо враховано економічні та кадрові обмеження функціонування ЗВО, зокрема проблему хронічного недофінансування, скорочення академічного персоналу, демографічного спаду та нерівності між університетами різних регіонів

України. Унаслідок цього запропонована модель виглядає дещо узагальненою і такою, що потребує глибшого врахування ресурсної асиметрії української системи вищої освіти.

5. З урахуванням усталеної практики підготовки дисертацій у соціальних і поведінкових науках, що допускає розширений обсяг викладу матеріалу, дисертація на здобуття ступеня доктора філософії обсягом 310 сторінок основного тексту є досить масштабною, що не знижує її наукової цінності та повноти розкриття теми. Водночас як загальна рекомендація для подальших наукових робіт здобувача можна відзначити доцільність більш концентрованого подання матеріалу з метою підвищення узагальненості наукових висновків.

Зазначені зауваження мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження, яке є завершеною науковою працею, виконаною на високому теоретико-методологічному рівні та має істотне значення для розвитку соціології освіти, соціології комунікацій, соціології соціальних процесів, соціології цифрового суспільства.

8. Загальний висновок.

Дисертаційне дослідження **М.В.Агаркова** на тему: «**Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства**» є завершеною і самостійною науковою працею, яка відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), а також вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), а її автор – **Агарков Марко Васильович** заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 «Соціологія».

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Криворізького державного
педагогічного університету

Алла ЛОБАНОВА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 18:19:17 02.06.2026

Назва файлу з підписом: відгук Лобанової на дисертацію Агаркова.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 14.7 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: відгук Лобанової на дисертацію Агаркова.pdf
Розмір файлу без підпису: 15.3 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ЛОБАНОВА АЛЛА СТЕПАНІВНА

П.І.Б.: ЛОБАНОВА АЛЛА СТЕПАНІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2058409622

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 18:19:11
02.06.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F0400000049898901DB959307

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00

**Голові разової спеціалізованої
вченої ради Харківського
національного університету імені
В. Н. Каразіна
професору Ларисі ХИЖНЯК,
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022**

**Відгук
офіційного опонента, доктора соціологічних наук, професора
Михайлової Катерини Геннадіївни
на дисертаційну роботу
Агаркова Марка Васильовича**

«Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 – Соціологія (галузь знань 05 - Соціальні та поведінкові науки)

Обґрунтування вибору теми. Дисертаційне дослідження Агаркова М. В. присвячене актуальній проблематиці соціологічного аналізу трансформації інституту вищої освіти в умовах сучасного суспільства.

Сьогодні вища освіта переживає етап значних трансформацій, серед яких - глибока структурна трансформація власної інституційної логіки. Автор справедливо підкреслює, що «університет поступово втрачає ознаки територіально локалізованої ієрархічної організації та трансформується у вузловий елемент глобальних мереж знання, академічних комунікацій і технологічних інновацій» (с. 3). У цьому фактично сконцентровано головну аналітичну ідею дисертації - перехід від класичної моделі університету до його мережевої конфігурації.

Особливої значущості дослідження набуває у зв'язку з українським контекстом. Автор переконливо демонструє, що трансформація вищої освіти в Україні відбувається в умовах «подвійного виклику», коли цифровізація та інтеграція у глобальні академічні мережі поєднуються з необхідністю забезпечення стійкості системи освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Така постановка проблеми є, на мій погляд, концептуально сильною, оскільки дозволяє розглядати трансформацію освіти не у вузькотехнологічному, а у широкому соціетальному контексті.

Концептуально актуальним є також фокус на цифровізації, як тренді сучасного університету, який є передусім зміною логіки функціонування інституту вищої освіти, а цифрова трансформація аналізується як глибока зміна соціальних ролей, механізмів комунікації, владних відносин, освітніх практик та моделей легітимації знання.

Ці та інші тенденції формують нову якість суспільства, нові освітні можливості та виклики, нові соціальні зв'язки та їх конфігурацію. Обраний дисертантом фокус аналізу знаходиться у “центрі” цих тенденцій, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Загальна характеристика дисертаційної роботи. Аналіз дисертаційного дослідження вбачається можливим провести за трьома основними векторами: методологічним, практичним, емпіричним. У методологічному ракурсі зазначу, що у першому розділі автором здійснено огляд підходів до етапізації розвитку суспільства (марксизм, теорії модернізації, постмодернізації, світ-системи, інформаційного суспільства) (с. 31-35), а також розглянуто різні моделі суспільства (с. 40-42). Це дозволило автору створити ґрунтовні передумови формування власної теоретичної позиції для дослідження трансформацій вищої освіти у сучасному суспільстві.

У контексті вибору теоретико-методологічної бази дослідження важливим є звернення автора до теорій мережевого суспільства. Робота демонструє високий рівень теоретичної обізнаності дисертанта у концепціях М. Кастельса, Я. ван Дейка, Б. Веллмана, М. Грановеттера та інших дослідників мережевої соціальності. При цьому автор не просто здійснює огляд теорій, а намагається інтегрувати їх у власну аналітичну модель.

Автор дисертації реалізує спробу подолати традиційне протиставлення інформаційного та мережевого підходів до аналізу суспільства, і як підсумок, розробляє “інтегральну соціологічну модель інформаційно-мережевого суспільства, яка долає існуючу в соціології дихотомію між інформаційним (“ресурсним”) та мережевим (“структурним”) підходами». Запропонована модель «поєднує структурний макрорівень глобальних потоків (М. Кастельс), інфраструктурний мезорівень комунікацій (Я. ван Дейк) та агентний мікрорівень мережевого індивідуалізму (Б. Веллмана)» (с. 21). Саме ця багаторівнева логіка є однією з найсильніших сторін дисертації.

Особливо слід відзначити цілісність запропонованого автором концепту інформаційно-мережевого суспільства: він не тільки обґрунтований у роботі, а й описаний в чотирьох основних його вимірах: технологічному, економічному,

соціально-структурному та культурному (с. 65). Автор обговорює і основні характеристики інформаційно-мережевого суспільства: локальність, гнучкість, включення та виключення, опосередкована та алгоритмізована комунікація, гетерархічність та ієрархічна нерівність мереж, мережеві структури влади (с. 69-74).

Зазначу, що автор в рамках цілісного опису інформаційно-мережевого суспільства фокусується і на викликах, які йому притаманні. Серед них: цифрова нерівність, соціальна ізоляція, інформаційна переваженість, перерозподіл влади, безпека даних (с. 77-80).

У другому розділі роботи здійснюється аналіз трансформації класичних структурних елементів університету. Автор переконливо демонструє, що університет більше не функціонує як ізолювана автономна структура.

У роботі показано як мережева логіка трансформує класичні структурні елементи вищої освіти. Традиційна модель університету, побудована на вертикальних адміністративних ієрархіях, стабільних ролях викладача та студента, територіально локалізованому кампусі й монополії на знання, поступово поступається місцем відкритим мережевим екосистемам. У дисертації наголошується, що «життєздатність університету визначається його “мережевою відкритістю” – здатністю формувати гнучкі міжінституційні альянси» (с. 23). Це положення має принципове значення для сучасної освіти.

Перевагою дисертації є увага до проблеми мережевої інтеграції університетів. Автор переконливо показує, що сучасні заклади вищої освіти змушені функціонувати в логіці глобальних академічних мереж, міжнародних рейтингів, цифрових платформ та транснаціональних комунікацій.

При аналізі мережевої логіки організації соціальних процесів дуже цікавим є висновок про трансформацію інституційних форм навчання наукової комунікації та виробництва знань, в ході якого автор доходить висновку про зміни природи знання, як соціального ресурсу та скорочення періоду його актуальності (с. 86). Автор показує, що знання перестає бути стабільним інституційно закріпленим продуктом і перетворюється на динамічний мережевий потік. У цьому контексті університет уже не є монопольним виробником знання, а стає одним із вузлів глобальної інформаційної екосистеми. “Інформація та знання, які раніше розумілися як відносно стабільний та інституційно замкнений корпус результатів, сьогодні перетворилися на динамічний, розподілений та процесуальний ресурс, що безперервно оновлюється в межах цифрових платформ та наукових колаборацій”.

Перевагою роботи є також аналіз трансформації освітніх практик. Автор аргументовано доводить, що цифровізація змінює не лише форми навчання, але й

сам характер соціальної взаємодії в університеті. Автор демонструє, що мережева структура освіти не лише розширює можливості доступу до знання, а й водночас послаблює традиційні механізми соціальної інтеграції академічної спільноти.

Це положення є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє побачити приховані негативні наслідки мережевізації освіти. Автор переконливо демонструє, що цифровізація не є лінійним прогресом, а породжує нові форми соціальної фрагментації.

“У такому контексті цифрова екосистема перестає бути допоміжним сервісом або технологічною надбудовою над традиційною університетською структурою. Натомість вона трансформується в несучу інституційну інфраструктуру, яка забезпечує зв’язність, керованість і відтворюваність університету як соціальної організації за умов просторової фрагментації та фізичної небезпеки” (с. 158).

Дисертант приділяє увагу проблемі зміни комунікативної структури університету. Мережева логіка призводить до розмивання класичних форм академічної взаємодії та зниження рівня безпосередньої соціальної присутності.

Спираючись на аргументи щодо змін в сучасній вищій освіті, у роботі сформульовані виклики та ризики для вищої освіти в інформаційно-мережевому суспільстві. Серед них: соціально-економічні, інституційно-ціннісні, технологічно-етичні та правові, організаційно-управлінські, політичні та культурні (с. 107).

Заслуговує на увагу і кілька напрямів міркувань автора, які мають як теоретичне, так і практичне значення. До них можна віднести спробу автора надати відповідь на питання: “Як сформувати здатність трансформувати дані в педагогічно обґрунтовані рішення?”; доволі актуальним є визначення викладача як дизайнера мотиваційного середовища студента (с. 151). Позитивно слід оцінити також спробу автора концептуалізувати трансформацію академічної ідентичності: університет у роботі постає не просто освітньою установою, а складною мережею взаємодії між державою, ринком, глобальними платформами, академічними спільнотами та цифровими технологіями.

Актуальною є увага автора до проблеми зміни соціальних ролей учасників освітнього процесу. У дисертації показано, що викладач поступово перестає бути виключно «транслятором знання» та перетворюється на фасилітатора, модератора та дизайнера освітнього досвіду. Водночас студент дедалі більше функціонує як автономний мережевий суб’єкт, здатний самостійно конструювати персональні траєкторії навчання.

У третьому розділі дисертації надано результати емпіричного виміру трансформації університетів України в умовах інформаційно-мережевого

суспільства. Емпірична база, на якій базується аналіз в розділі, заслуговує на високу оцінку: в її основі - поєднання кількісної (онлайн-опитування 2552 студентів та 1286 викладачів із 12 закладів вищої освіти України) та якісної методології (дискурс-аналіз стратегічних документів провідних університетів України).

На основі отриманих автором емпіричних даних у розділі проведено аналіз стратегічних пріоритетів провідних університетів України, здійснено порівняння цих пріоритетів зі світовими університетами-лідерами; здійснено емпіричний вимір (через самооцінку) суб'єктів освітнього простору університетів у контексті вимог інформаційно-мережевого суспільства. Серед цікавих результатів - реконструкція дискурсів цифровізації, мережовості, війни та стійкості. Автор демонструє, що університетські стратегії поступово змінюють власну символічну архітектуру та починають функціонувати в логіці мережевої легітимації. Виявлено парадокс цифровізації вищої освіти. Попри високий рівень технологічної готовності суб'єктів освітнього процесу, ефективність адаптації до цифрового середовища обмежується дефіцитом соціальної взаємодії, зниженням рівня комунікативної присутності та зростанням психологічного навантаження.

Найвагоміші наукові результати, що містяться в дисертації. У дисертаційній роботі представлено обґрунтовані наукові положення, висновки та практичні рекомендації, які відповідають вимогам до наукових досліджень рівня доктора філософії. Відповідно до поставленої мети, дисертантом здійснено концептуалізацію процесів інституційної трансформації вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства з урахуванням специфіки її функціонування в умовах воєнного стану.

Серед найвагоміших наукових здобутків, що характеризуються науковою новизною, слід також визнати: визначено чинники трансформації вищої освіти України, підкреслена діалектична напруга відкритості і замкненості вищої освіти, продемонстровано перехід від центричної до антропологічно-орієнтованої моделі цифрової трансформації, показано її організуючі сенси, зокрема цифрову трансформацію, мережовість і війну.

Автору вдалося переконливо продемонструвати трансформацію класичних структурних елементів вищої освіти в умовах становлення мережевої соціальності, показати суперечливий характер цифровізації університету та виявити як позитивні, так і проблемні наслідки мережевізації освіти.

Дисертація містить важливі теоретичні положення щодо трансформації університету від територіально локалізованої ієрархічної структури до відкритої

мережевої організації, інтегрованої у глобальні потоки знання, інформації та комунікації.

Автор ретельно працює з категорійним апаратом і оперує не лише класичними соціологічними категоріями, а і використовує ті, які відображають новітні тенденції в сучасних соціальних процесах у вищій освіті. Серед таких понять можна назвати “дистанційне розчарування”, “гібридний оптимізм”, “бюрократичний парадокс цифровізації”, “ефект рульового зміщення”, “персональна мережа навчання студента” та інші.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, характеризуються високим ступенем обґрунтованості та достовірності, що забезпечується: розгорнутим аналізом широкого кола наукових джерел (понад 405 найменувань, у тому числі іноземною мовою – 322); коректним застосуванням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, застосуванням змішаного дослідницького дизайну, що дозволяє забезпечити поєднання макросоціологічного, інституційно-організаційного та мікросоціологічного рівнів аналізу. Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціальних соціологічних методів: теоретичний аналіз та синтез, компаративний аналіз, моделювання та абстрагування, метод агрегування (метод Борда), дискурс-аналіз, соціологічне опитування (онлайн-анкетування), статистичні методи (з використанням пакету SPSS), тріангуляція. Основні положення та ідеї дисертаційної роботи апробовано на 10 наукових конференціях та у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України.

Дотримання академічної доброчесності. При аналізі дисертаційної роботи, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній Інтернет-системі Strikeplagiarism.com) встановлено, що текст дисертації не містить запозичень, дисертаційна робота виконана самостійно і відповідає вимогам академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Попри безумовну наукову цінність дисертації, робота містить окремі дискусійні моменти та положення, які можуть бути предметом подальшого наукового обговорення.

1. *На теоретико-методологічному рівні.*

Автор у роботі розрізняє постіндустріальне та інформаційне суспільство (наприклад, с. 57 зазначається, що “інформаційне суспільство виходить за межі постіндустріального”), але іноді текст містить згадки цих типів в суспільств як ідентичних (наприклад, с. 32). Цей факт потребує додаткового пояснення.

Побудова теоретичної моделі інформаційно-мережевого суспільства базується на поєднанні якостей суспільств, які виокремлюються в різних інших підходах. Було б цікавим зрозуміти ступінь універсальності запропонованого автором підходу до конструювання теоретичної моделі суспільства: чи можна за цим принципом утворювати інші комбінації-моделі суспільства і за яких умов?

2. *На організаційному та інституційному рівнях.*

Дискусійним виглядають окремі аспекти питання структурно-організаційно-управлінської мережевої трансформації університету. Він є сталою інституцією, в якій наявні атрибутивні компоненти та правила їх взаємозв'язку, які відображають сутність університету та відповідають його місії. Це визначає неможливість заміни усіх “вузлів”, джерел інформації в структурі комунікативних взаємодій в університеті. Тому можливо, слід було зазначити і певні обмеження використання запропонованої автором моделі.

Аналогічно дискусійним стає питання співвідношення мережевих і ієрархічних структур у сучасному університеті. Автор досить переконливо демонструє процес мережевізації вищої освіти, однак місцями складається враження дещо лінійного переходу від ієрархічної до мережевої моделі. Водночас сучасні університети фактично функціонують як гібридні структури, де мережеві механізми співіснують із досить жорсткими адміністративними та бюрократичними формами регуляції. Сам автор частково визнає це, коли описує «бюрократичний парадокс цифровізації» як ситуацію, «коли впровадження електронних систем не оптимізує, а подвоює адміністративну звітність викладачів» (с. 24). Однак ця суперечність могла б бути розкрита глибше.

Важливо зауважити, що у проведеному аналізі мінімізовано врахування сутності університету, його призначення. Сумнівним виглядає ставлення до його місії як “формування гнучких мереж альянсів” (с. 23), де акцент зміщується зі змісту та сенсів на форми його активності та їх результати. Відсування на другий план сенсів трансформацій спостерігається ще з самого початку роботи. Так, зокрема в міркуваннях про мережеве суспільство в 1.1.2. автор говорить про виробництво знань, про передачу інформації, але не фокусує увагу на глибинних сенсах цих процесів, їх змісті.

При розгляді трансформацій вищої освіти майже відсутня ціннісна складова, яка би прикрасила роботу і надала би певної глибини аналізу і самих трансформацій університетів, і трансформацій змісту освітнього процесу, а також посилила би контекст, пов'язаний з місією університету в умовах сучасних цифрових трансформацій.

Якщо говорити про загальну інституційну трансформацію інституту вищої освіти, то у дисертації багато уваги приділено трансформації закладів освіти, трохи менше - проблемам трансформації суб'єктів, залучених до інституту освіти, меншою мірою в роботі показано, як трансформуються норми, за якими функціонує цей соціальний інститут. І майже зовсім відсутня проблематика, пов'язана з соціальним контролем. Тож, в якості побажання на майбутнє можна порекомендувати провести більш глибокий аналіз того, як трансформується норми функціонування інституту вищої освіти та механізми соціального контролю за його функціонуванням.

3. На суб'єктному рівні.

Слабким місцем роботи, на мій погляд, є недостатня увага до ролі суб'єктів у трансформації університетів в інформаційно-мережевому суспільстві: не просто відповідність їх якостей вимогам такого суспільства і змінам в університеті, а саме ролі у визначенні цих вимог, у формуванні відповідного освітнього простору тощо.

Автор стверджує, що “університет у сучасних умовах постає не лише як простір академічної рефлексії та культурного відтворення, але як активний публічний актор, здатний реагувати на системні кризи сучасності” (с. 119), але університет не може бути таким актором без людей, які в ньому працюють... Авторський фокус аналізу обмежує пошук відповідей на питання: “Хто має тримати “рамку” університету? Хто має забезпечити виконання його місії?”

Також можна висловити побажання щодо більш глибокого аналізу зміни академічної спільноти у контексті соціальної солідарності. Дисертація переконливо показує мережевізацію освіти, однак проблема збереження університету як простору колективної академічної культури могла б бути винесена в окремий аналітичний блок.

На жаль у роботі мають місце елементи ейджизму, що знижує значущість поодиноких висновків автора (наприклад, щодо готовності НПП до мережевого середовища автор зауважує, що середній вік викладачів 48 років та стаж 21 рік вказує на інституційний консерватизм вищої освіти (с. 257-258); елементи ейджизму присутні і на сторінці 284).

4. *На методичному рівні.*

З одного боку, варто зазначити, що автор дуже ретельно обґрунтовує вибір університетів для аналізу. Поряд з цим, слід зазначити, що проведений аналіз 30 провідних українських університетів відображає тенденції, характерні приблизно для 10% університетів, які функціонують сьогодні в Україні. У цьому контексті виникає питання, наскільки ці університети відображають реальні процеси, які мають місце в системі вищої освіти України?

Окремі положення дисертації могли б бути краще операціоналізовані на емпіричному рівні. Наприклад, категорії «мережева відкритість», «емоційний капітал» або «комунікативна присутність» мають високу евристичну цінність, однак у роботі не завжди достатньо чітко показано механізми їх вимірювання.

У роботі наявні і певні поодинокі неточності при інтерпретації даних. Зокрема, маю сумніви щодо того, що частота та тривалість перебування на курсі є показниками його опанування (с. 151).

Поряд із зазначеними дискусійними зонами, можна також побажати на майбутнє врахувати вплив інформальної освіти на мережеву систему університету.

Разом із тим зазначені зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи. Вони мають переважно дискусійний та рекомендаційний характер і можуть слугувати підґрунтям для подальшого розвитку досліджуваної проблематики.

Загальні висновки. Дисертаційна робота за актуальністю, змістом та повнотою викладу її результатів у наукових публікаціях, обсягом і оформленням цілком відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Робота характеризується актуальністю тематики, науковою новизною, логічністю структури, значним обсягом емпіричного матеріалу та високим рівнем концептуалізації досліджуваної проблеми. Робота побудована за класичною логікою переходу від теоретико-методологічного рівня аналізу до емпіричної верифікації концептуальних положень.

Дисертація виконана на перетині соціології освіти, соціології інформаційного суспільства, теорії мереж, що демонструє високий рівень здатності автора до міждисциплінарної інтеграції, використання методологічного потенціалу різних теоретичних конструкцій.

Результати дослідження мають вагомое теоретичне значення для розвитку соціології освіти, соціології інформаційного суспільства та досліджень цифрової трансформації.

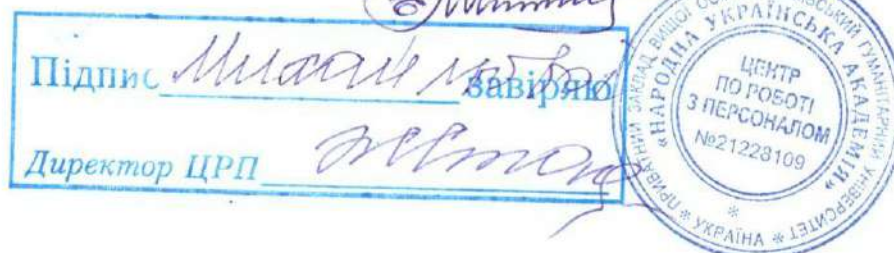
Результати дисертаційного дослідження Агаркова М. В. мають і практичне значення. Умови воєнного стану, масового переходу до дистанційного та гібридного навчання, поширення генеративного штучного інтелекту та платформізації освіти формують принципово нову конфігурацію функціонування університету. У цьому контексті робота Агаркова М.В. має виразне прикладне значення. Науково обґрунтовані рекомендації можуть бути використані при формулюванні положень державної політики у галузі освіти, при вдосконаленні інструментів управління системою вищої освіти в Україні, для пошуку оптимальних рішень в межах університетських екосистем. Зокрема, важливою на університетському рівні є рекомендація щодо вектору розвитку університетів як організації, що навчаються (с. 292).

Дисертаційна робота Агаркова Марка Васильовича «Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства» є самостійним, завершеним та цілісним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретико-методологічному рівні. Дисертація демонструє високий рівень теоретичної підготовки автора, володіння сучасним соціологічним інструментарієм та здатність до комплексного аналізу складних соціальних трансформацій.

Зважаючи на все зазначене вище, вважаю, що Агарков Марк Васильович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 – «Соціологія».

Офіційний оппонент,
доктор соціологічних наук,
професор, проректор з
навчально-методичної роботи та інновацій
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

Катерина МИХАЙЛІВНА

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Ларисі ХИЖНЯК
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента,

доктора соціологічних наук, доцента,
професора кафедри соціології
ННІ соціології та медіакомунікацій

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Голікова Олександра Сергійовича

на дисертацію **Агаркова Марка Васильовича** на тему

«Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства»,

на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 Соціологія

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Дисертаційне дослідження Марка Агаркова присвячене одній з найбільш фундаментальних і водночас динамічних проблем сучасної соціологічної теорії – трансформації базових соціальних інститутів під тиском нового технологічного та комунікаційного укладу. Актуальність роботи визначається не лише стрімким розвитком цифрових технологій, а й глибинним зсувом у самій морфології соціального, що змушує нас переглянути класичні уявлення про ієрархію, знання та владу.

У межах соціологічного дискурсу ми спостерігаємо перехід від «твердої» модерності до «плинної сучасності», про яку писав Зигмунт Бауман. Традиційний університет, як продукт епохи Гумбольдта, був bastionом ієрархічного знання та символічного капіталу (у термінах П'єра Бурдьє). Проте в умовах інформаційно-мережевого суспільства (ІМС) цей інститут змушений адаптуватися до логіки мереж, де влада децентрована, а знання стає потоковим ресурсом

Для України актуальність теми подвоюється через феномен «подвійного виклику»: необхідності радикальної цифрової трансформації на тлі екзистенційної загрози, спричиненої повномасштабною війною. Це перетворює університет не просто на освітній простір, а на вузловий хаб стійкості (resilience), що вимагає переосмислення його місії через різні оптики і новітні способи осмислення. Таким чином, вибір теми є надзвичайно своєчасним, оскільки вона поєднує макросоціологічне теоретизування з гострою потребою в емпіричній верифікації стану вітчизняної вищої школи

Вибір теми дисертації зумовлений глибоким розривом між швидкістю технологічних змін та інерційністю інституційних форм. Автор слушно зазначає, що сучасна соціологічна наука перебуває у стані концептуальної фрагментації щодо осмислення макросоціальних трансформацій.

З одного боку, ми маємо потужну парадигму мережевого суспільства Мануеля Кастельса, з іншого – мікросоціологічні дослідження мережевого індивідуалізму Баррі Веллмана

Дисертант обирає для аплікування цих тем вищу освіту як об'єкт дослідження, оскільки саме цей інститут є високочутливим до змін у способах продукування та трансляції знання. У роботі підкреслюється, що перехід до ІМС означає не просто додавання цифрових інструментів до навчального процесу, а зміну самої онтології університету: від територіально локалізованої ієрархії до «phygital-екосистеми». Такий підхід дозволяє автору вийти за межі суто дескриптивного та ідеографічного опису цифровізації та запропонувати системний аналіз інституційних змін.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота пошукача Марка Агаркова виконана в межах науково-дослідної тематики кафедри прикладної соціології та медіакомунікацій Навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Зокрема, робота сконвергована за смислами, методологією та метою з плановими темами, присвяченими соціологічному аналізу соціальних трансформацій в умовах глобалізації та цифровізації, а також проблематиці інституційної стійкості та соціосистемної резильєнтності українського суспільства в умовах гібридних воєнних загроз, що експліковано в дисертації. Це підтверджується публікаціями автора у фахових виданнях та його участю в наукових конференціях, що відбувалися в межах цих дослідницьких напрямів.

Варто зауважити і те, що обрана автором проблематика дисертації кореспондує з низкою державних стратегічних документів, спрямованих на розвиток нових сфер суспільного життя, зокрема Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки, Концепцією цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, а також із пріоритетами європейської освітньої політики, закладеними в Digital Education Action Plan 2021-2027. Сильним боком дисертації, її зв'язку з проблемою та практичною значущістю є те, що Марко Агарков не лише аналізує імплементацію та сутність цих стратегій, але й пропонує науково обґрунтовані рекомендації щодо їх удосконалення. Це свідчить як про тісний зв'язок дисертації з актуальним політичним і управлінським контекстом, так і про практичну значущість самої обраної теми та її дизайну.

3. Характеристика основних положень роботи

Дисертація має виважену та логічно послідовну структуру, що відображає рух дослідницької думки від абстрактного соціально-теоретичного моделювання до конкретної емпіричної верифікації та прикладних управлінських рішень. Така побудова дозволяє автору а) описати окремі аспекти цифровізації, б) розкрити їх як елементи системної інституційної трансформації; в) експлікувати свою методологію послідовно та чітко.

У першому розділі здобувач здійснює масштабну деконструкцію генезису та еволюції мережевих теорій, демонструючи теоретичну культуру. Автор не обмежується компіляцією ідей, чим часто «грішать» пошукачі ступеню доктора філософії, а свідомо пропонує критичний синтез концепцій М. Кастельса, Я. ван

Дейка та Б. Веллмана, виявляючи їхню комплементарність для аналізу сучасних інституційних зрушень.

Центральною теоретичною пропозицією розділу є інтегральна модель інформаційно-мережевого суспільства (ІМС). Автор пропонує евристичну формулу: $ІМС = \text{ресурс (інформація/знання)} + \text{архітектура (мережі/поток)}.$ У цій моделі інформація розглядається як ресурс, ефективність якого критично залежить від мережевої циркуляції, тоді як мережі постають як інфраструктура виробництва та валідації знання. Ця модель операціоналізується через три взаємопов'язані рівні аналізу: 1) Макрорівень (структурний), де, базуючись на ідеях М. Кастельса, автор аналізує формування «простору потоків» та зміну логіки глобальної влади, яка тепер визначається контролем над вузлами та каналами комунікації; 2) Мезорівень (інфраструктурний), на якому, спираючись на підхід Я. ван Дейка, автор досліджує роль платформ та організацій як вузлів, що структурують доступ до ресурсів і координують соціальну взаємодію; 3) Мікрорівень (агентний), де крізь призму теорії Б. Веллмана концептуалізується «мережевий індивідуалізм», де індивід стає автономним вузлом, що самостійно конструює власну мережу навчання та підтримки

У другому розділі автор переходить до соціологічного осмислення трансформації університету, виокремлюючи три групи домінантних чинників. Тут він окремо вичленовує:

- Структурні (системоутворювальні): тут відбувається зміна самої природи знання, яке зі стабільного «корпусу істини» перетворюється на динамічний, розподілений та процесуальний ресурс, а також утвердження мережевої логіки як базового принципу соціальної організації;

- Інституційні (модельотворчі): мова йде про тотальну цифровізацію, що стає середовищем існування інституту, та глобалізація академічного простору, яка перетворює ЗВО на елемент транснаціональних мереж

- Контекстуальні (каталізатори): це перш за все агентність штучного інтелекту та вплив глобальних криз (пандемія, війна), які різко прискорюють трансформаційні процеси, стискаючи десятиліття еволюції у роки ургентної адаптації

На особливу увагу заслуговує концептуалізація автором університету як «вузлового хабу», що існує у гібридному «phygital»-вимірі. Тут автор доводить, що життєздатність сучасного ЗВО визначається не внутрішніми ресурсами, а рівнем його «мережевої відкритості» – тобто здатністю формувати гнучкі альянси та інтегруватися в цифрові платформи. У роботі ґрунтовно описано переформатування освітніх практик через екосистемний підхід. Використовуючи екологічну метафору, автор виділяє:

- Біотичні компоненти: викладачі (архітектори досвіду) та студенти (активні агенти), чия взаємодія описується через симбіотичні зв'язки (мутуалізм, коменсалізм);

- Абіотичні компоненти: фізична та віртуальна інфраструктура, а також контент як «поживне середовище» екосистеми

Важливим соціологічним внеском є обґрунтування «ефекту рольового зміщення», за якого викладач втрачає монополію на знання (тобто відбувається ерозія символічного капіталу за П. Бурдьє) і трансформується у дизайнера освітнього досвіду, фасилітатора та ментора. В такому світі здобувач освіти, своєю чергою, стає

активним співтворцем, відповідальним за конструювання власної освітньої траєкторії.

Нарешті, третій розділ представляє результати масштабного емпіричного дослідження, виконаного за методологічною стратегією *mixed methods*. Методологічна ґрунтовність підтверджується використанням методу Борда для формування рейтингу українських ЗВО, на основі якого було відібрано кейси для дискурс-аналізу. Емпіричний аналіз на цій основі дозволив автору виявити та концептуалізувати низку критичних феноменів:

1. «Парадокс цифровізації», тобто ситуація, коли високий рівень володіння технологіями (понад 80%) не конвертується у якість освіти, а призводить до дефіциту соціальної присутності, емоційного виснаження та когнітивної втоми учасників процесу;

2. «Бюрократичний парадокс», коли впровадження електронних систем часто не спрощує, а подвоює адміністративну звітність викладачів, створюючи ефект «цифрового тягаря»;

3. «Подвійний виклик» як дискурс, у якому у стратегічному позиціонуванні ЗВО виявлено унікальне поєднання глобальних трендів (ШІ, цифровізація) з екзистенційними вимогами війни (стійкість, безпека, відбудова).

Автор доводить, що повномасштабна війна виступила парадоксальним структурним акселератором мережевізації, змусивши університети детериторіалізувати кампуси та перейти у режим «університету без стін». Реконструкція «дискурсу війни» у стратегіях ЗВО показує радикальну сек'юритизацію місії університету (хоча автор не використовує напрацювання Дж. Агамбена, це може бути перспективним напрямком подальшого дослідження), де освіта стає елементом національної інфраструктури спротиву та збереження людського капіталу

В шляхах оптимізації автор виходить за межі суто технічних порад, пропонуючи соціологічну модель трансформації колективного / класового габітусу академічної спільноти через розвиток цифрової культури та нових етичних регламентів використання ШІ. Таким чином, основні положення дисертації формують цілісну, соціологічно глибинну картину переходу від класичної ієрархічної моделі освіти до мережевого резильєнтного університету

4. Найважливіші наукові результати, що містяться в дисертації

Робота характеризується не лише своєю емпіричною базою, але й концептуальною теоретичною спробою вибудувати цілісну архітектуру, що поєднує макросоціологічні візії М. Кастельса з мікросоціологією «мережевого індивідуалізму» Б. Веллмана. Саме на цій підставі автор пропонує низку результатів дослідження, зокрема:

1. Концептуалізація інтегральної моделі інформаційно-мережевого суспільства (ІМС). Це фундаментальний результат, викладений у Розділі 1, підрозділі 1.3. Автор долає застарілу дихотомію між «інформаційним» (ресурсним) та «мережевим» (структурним) підходами, зокрема запропоновано евристичну формулу: $ІМС = \text{ресурс (інформація/знання)} + \text{архітектура соціальної організації (мережі/поток)}$. Модель операционалізована через три рівні: макрорівень (глобальні потоки та зміна логіки

влади (контроль над вузлами)), мезорівень (комунікаційні інфраструктури та цифрові платформи), мікрорівень (мережевий індивідуалізм акторів). Наприклад, автор доводить, що інформація без мережевої циркуляції втрачає свою валентність, а мережа без якісного інформаційного ресурсу перетворюється на порожню форму, демонструючи тим самим евристичність даної концепції.

2. Систематизація чинників трансформації вищої освіти

У Розділі 2, параграфі 2.1, здобувач пропонує оригінальну трирівневу ієрархію чинників, що визначають розвиток університету. Сюди ним включені структурні (системоутворювальні) (утвердження мережевої логіки та зміна онтології знання (перехід до знання як процесуального ресурсу, Mode 2)), інституційні (модельотворчі) (тотальна цифровізація як середовище існування та глобалізація академічного простору), контекстуальні (каталізатори) (суб'єктність штучного інтелекту та вплив глобальних криз (пандемія, війна)).

3. Концептуалізація ЗВО як «вузлового хаба» глобальних мереж

У Розділі 2, параграфі 2.2, автор переосмислює роль університету: в умовах ІМС ЗВО втрачає ознаки територіально локалізованої ієрархії та перетворюється на «вузловий хаб» у «просторі потоків». Тут автор окремо звертається до феномену інституційної спроможності: ефективність ЗВО визначається не кількістю стін чи аудиторій, а рівнем «мережевої відкритості» - зокрема здатністю інтегруватися в транснаціональні альянси та цифрові екосистеми. Тут автор аналізує кейс Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, демонструючи, як цифрова екосистема дозволила закладу зберегти інституційну суб'єктність в умовах фізичної загрози, трансформувавшись у «університет без стін».

4. Обґрунтування «ефекту рольового зміщення» акторів освіти

У Розділі 2 (параграф 2.3.4) та Розділі 3 (параграф 3.3.1) детально розкрито трансформацію габітусу учасників освітнього процесу. В цій трансформації викладач втрачає монополію на трансляцію знання (ерозія символічної влади за П. Бурдьє) і трансформується у дизайнера освітнього досвіду, ментора та фасилітатора, а студент переходить від пасивного споживання до моделі co-creation (спільного творення), стаючи активним вузлом власної мережі навчання. Автор тут виокремлює «навігаційну здатність» – вміння критично верифікувати інформацію та етично взаємодіяти з ШІ, і позиціонує це як специфічну метакомпетентність.

5. Емпірична верифікація «парадоксу цифровізації». Це ключовий результат Розділу 3 (параграфи 3.3 та 3.4), отриманий на основі опитування понад 3800 респондентів. Попри високий рівень володіння технологіями (понад 80% за самооцінкою), цифровізація не призводить до автоматичного зростання якості освіти, а провокує дефіцит соціальної присутності, апатію та когнітивну втому. Студенти фіксують стани вигорання («депресія, апатія, вигорання») та «дистанційне розчарування», вимагаючи гнучких гібридних форматів (наприклад, моделі HyFlex)

6. Реконструкція домінантних дискурсів стратегічного планування. У Розділі 3, параграфі 3.2, автор здійснив унікальний дискурс-аналіз стратегій 30 українських та 15 закордонних ЗВО. Виявлено три організуючі смисли: цифрова трансформація та ШІ (легітимація цифрового середовища як нової тотальної норми), мережевість та інтернаціоналізація (використання мереж як механізму довіри в умовах нестабільності), дискурс війни, стійкості та відбудови (радикальна сек'юритизація

місії університету, де освіта стає елементом національного спротиву та збереження людського капіталу).

7. Виявлення «бюрократичного парадоксу цифровізації»

У Розділі 3 (параграф 3.3.2), автор фіксує дисфункцію управлінських інновацій. Це означає, що впровадження електронних систем часто не спрощує, а подвоює адміністративне навантаження на викладачів (необхідність заповнювати і паперові, і цифрові форми). Це гальмує творчий потенціал НПП та створює ефект «імітаційної цифровізації».

Загалом, ці результати формують цілісну соціологічну концепцію інституційної трансформації, яка дозволяє не просто описувати зміни, а пояснювати їхню внутрішню діалектику в умовах «подвійного виклику» (глобального мережевого переходу та локальної війни)

5. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Дисертація Марка Агаркова вирізняється поєднанням теоретичної чіткості та емпіричної підмурованості. Ступінь обґрунтованості наукових положень роботи є високим, що підтверджується послідовною реалізацією дослідницької стратегії – від макросоціологічної дедукції до мікросоціологічної індукції. Обґрунтованість теоретичних положень базується на фундаментальному опрацюванні 405 джерел, переважна більшість яких (322) є іноземними працями. Автор не просто здійснює компіляцію ідей, а пропонує критичний синтез, де класичні концепції соціальної структури (К. Маркса, Т. Парсонса) зустрічаються з постмодерними візіями «плинної сучасності» З. Баумана та теоріями «суспільства ризику». На відміну від односторонніх підходів, здобувач доводить, що сучасна реальність – це гібрид ресурсу (інформації) та архітектури (мережі), де ці компоненти перебувають у стані взаємної детермінації. Ця модель дозволяє автору операціоналізувати складні процеси на трьох рівнях: макрорівні глобальних потоків М. Кастельса, мезорівні організаційних платформ Я. ван Дейка та мікрорівні «мережевого індивідуалізму» Б. Веллмана.

Методологічна достовірність результатів гарантується використанням комплексного дизайну mixed methods. Особливої уваги заслуговує вже згадане вище застосування методу Борда для формування консолідованого рейтингу українських ЗВО. Це дозволило автору уникнути суб'єктивізму та сформулювати вибірку стратегічно значущих кейсів для подальшого аналізу. Використання програмного забезпечення MAXQDA для дискурс-аналізу 45 стратегічних документів (30 українських та 15 зарубіжних) дозволило реконструювати не лише явні декларації, але й латентні управлінські наративи та режими легітимації змін.

Достовірність емпіричних даних підкріплена масштабним опитуванням методом CAWI, що охопило 3838 респондентів (2552 студенти та 1286 викладачів) із 12 університетів різних регіонів та профілів. Така вибірка забезпечує високу аналітичну репрезентативність і дозволяє фіксувати не лише загальні тренди, а й специфічні девіації в адаптаційних практиках

Наукова новизна отриманих результатів має помітний характер для вітчизняної соціології освіти:

- уперше концептуалізовано та емпірично верифіковано процеси інституційної

трансформації ЗВО в умовах «подвійного виклику» — глобальної мережевої вимоги та локальної екзистенційної загрози війни;

- виявлено та соціологічно пояснено «парадокс цифровізації», коли висока технологічна вправність акторів супроводжується дефіцитом «соціальної присутності», комунікативною апатією та когнітивним виснаженням;

- обґрунтовано зміну онтологічного статусу університету – від територіально замкненої ієрархії до «вузлового хабу» у просторі потоків («phygital»-екосистеми);

- реконструйовано домінантні дискурси університетського стратегування, де дискурс війни радикально сек'юритизує місію освіти, перетворюючи університет на елемент національної інфраструктури спротиву;

- вперше описано «бюрократичний парадокс», за якого впровадження електронних систем не спрощує, а подвоює адміністративний тиск на практики викладача;

Практичні рекомендації дисертанта логічно висновуються із доведених соціологічних закономірностей. Пропозиції щодо створення Національного репозиторію відкритих освітніх ресурсів (OER) та реінжинірингу академічної звітності базуються на розумінні мережевої природи знання як процесуального ресурсу (Mode 2). Рекомендації щодо впровадження моделі «перевернутого класу» та етичного регулювання ШІ спрямовані на збереження гуманістичної місії університету в епоху алгоритмічної експансії.

Виходячи з вищевикладеного, вважаю, що наукові положення, висновки та рекомендації Марка Агаркова є цілком достовірними, емпірично обґрунтованими та теоретично такими, що дають нові імпульси у соціологічному дослідженні мережевих трансформацій вищої освіти

6. Практична значущість результатів дисертаційного дослідження

Практична цінність дисертації Марка Агаркова виходить далеко за межі суто технологічного інструментарію, пропонуючи системну стратегію адаптації вищої освіти до умов «плинної сучасності» та «суспільства ризику». У роботі обґрунтовано, що впровадження інновацій має відбуватися не як механічне нашарування цифрових засобів на старі ієрархічні структури (що відбувається в системі освіти України наразі найчастіше, що ми свого часу схарактеризували як «євроремонт системи освіти»), а як докорінний реінжиніринг інституційної логіки.

Так, на макрорівні (це перш за все державна освітня політика) розроблені здобувачем рекомендації можуть мати стратегічне значення для Міністерства освіти і науки України та НАЗЯВО. Зокрема, як ми вказали вище, автор обґрунтовує критичну необхідність створення Національного репозиторію відкритих освітніх ресурсів (OER), який має стати вузловим центром накопичення «цифрового капіталу» держави та країни. Це дозволить як оптимізувати витрати через повторне використання контенту, так і забезпечити «освітню безперервність» у регіонах із пошкодженою фізичною інфраструктурою. Також важливою є пропозиція нормативної легітимації гнучких гібридних форматів (наприклад, моделі HyFlex), що дозволить університетам вийти з правової «сірої зони» при організації навчання в умовах воєнної та пост-воєнної турбулентності.

На мезорівні (перш за все інституційний менеджмент ЗВО) дисертація

пропонує концептуальну модель «data-driven університету». Тут автор розробляє управлінські стратегії подолання виявленого ним «бюрократичного парадоксу цифровізації», пропонуючи алгоритм переходу до електронного документообігу, що має звільнити академічні практики викладача від надмірної рутини та подвійної звітності. Окрему цінність мають пропозиції створення внутрішніх служб психологічної підтримки та програм розвитку цифрових компетентностей НПП, що розглядаються як інвестиція у збереження людського капіталу в умовах хронічного стресу.

Нарешті, на мікрорівні (це освітні та дидактичні практики) робота надає викладачам готовий до впровадження репертуар методів активного навчання. Рекомендації щодо переходу від репродуктивних завдань до проектно-орієнтованого навчання та кейс-методів є прямою відповіддю на «виклик ІІІ». М. Агарков розробив етико-методичні настанови відповідального використання генеративного ІІІ, які дозволяють інтегрувати алгоритми як «когнітивних партнерів», зберігаючи при цьому стандарти академічної доброчесності. Це дозволяє викладачеві трансформувати свою роль із «транслятора інформації» у «дизайнера освітнього досвіду».

У науково-педагогічному та дослідницькому вимірі результати дисертації можуть бути безпосередньо імplementовані у навчальний процес при розробці та викладанні курсів «Соціологія освіти» та «Соціологія Інтернету» (в частині аналізу мережових структур та цифрових нерівностей), «Менеджмент в освіті» (в частині впровадження освітніх екосистем та управління на основі даних), «Університетська освіта в сучасному світі» (в частині трансформації місії ЗВО в умовах війни).

Розроблений автором діагностичний інструментарій (анкети для САWI-опитування та матриця дискурс-аналізу стратегічних документів) має самостійну прикладну та методологічну цінність і може бути використаний іншими дослідниками для проведення моніторингу цифрової трансформації в окремих закладах чи регіонах.

Таким чином, практична значущість дослідження М. Агаркова полягає у створенні цілісної архітектури резильєнтного університету, здатної забезпечити якість освіти за умов «подвійного виклику» цифровізації та війни. Висновки автора є безпосереднім посібником для реформування вищої школи в напрямі її більшої відкритості, мережовості та людиноцентричності

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Структура та оформлення. Дисертація виконана державною мовою та має чітку, соціологічно вивірену архітектуру (вступ, три розділи, висновки, список джерел та додатки). Обсяг основного тексту вкладається у визначені нормативи, при цьому кожен розділ завершується змістовними висновками, що логічно підсумовують етапи дослідження. Список використаних джерел, що налічує 405 найменувань (з яких 322 – іноземними мовами), заслуговує на окреме зазначення як свідчення теоретичної культури здобувача та його інтересу до роботи актуальним глобальним дискурсом. Велика кількість англійських джерел (понад 79% списку) свідчить про те, що робота перебуває на вістрі сучасної світової соціології освіти, а не обмежується локальним контекстом

Апробація та публікації. Основні результати дослідження знайшли належне відображення у 16 наукових працях, серед яких 5 одноосібних статей у фахових виданнях України та 9 тез доповідей на міжнародних конференціях (включно з майданчиками Харкова, Києва та Лос-Анджелеса). Такий обсяг публікацій забезпечує повне висвітлення наукової новизни роботи та підтверджує її валідацію в академічній спільноті.

Академічна доброчесність. Дисертація є самостійною працею, виконаною з суворим дотриманням етичних норм наукового дослідження. Автор коректно використовує ідеї та тексти інших дослідників, супроводжуючи їх належними посиланнями; фактів використання матеріалів співавторів без відповідного оформлення не виявлено.

Науковий рівень та практична цінність. Робота містить фундаментальні концептуальні розробки (зокрема інтегральну модель ІМС та концепцію «вузлового хабу»), які мають беззаперечну новизну та раніше не презентувалися як дисертаційна розробка. Емпірична база, зібрана особисто автором, є оригінальною та достатньою для формулювання репрезентативних висновків. Запропоновані практичні рекомендації є конкретними та багаторівневими, що свідчить про глибоке розуміння автором прикладних аспектів соціологічного знання.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Всі вище наведені міркування не заважають нам озвучити і деякі полемічні, критичні та аналітичні зауваження, які мають стати підґрунтям для подальшого розвитку автором концепції, часткою його наукового становлення та предметом подальшої окремої уваги при створенні наукових текстів.

- Термінологічна надмірність категорії «інформаційно-мережеве суспільство». Автор використовує це поняття як базове, проте виникає питання щодо доцільності такого уточнення: з точки зору системного аналізу (Н. Луман) або мережевої морфології (М. Кастельс), чи існують у сучасній соціетальній системі мережі, які не є інформаційними за своєю суттю? Чи не додає це уточнення зайвої плеонастичності, не розширюючи при цьому пояснювальний потенціал мережевої парадигми? Бажано було б почути аргументацію автора: що саме «інформаційне» додає до «мережевого» у його моделі, чого немає в кожному з цих термінів окремо.

- Проблема визначення об'єкта дослідження. У роботі система вищої освіти трактується як «базовий соціальний інститут». З позицій класичного структурного функціоналізму (Т. Парсонс), до базових інститутів, що забезпечують виживання системи, зазвичай відносять сім'ю, економіку або право. У якому саме сенсі вища освіта є «базовою»? Чи не є це твердження радше аксіологічною декларацією автора про важливість освіти, ніж суворою соціологічною категорією? Було б доцільно уточнити місце вищої освіти у функціональній структурі суспільства;

- Методологічне розмежування процедур аналізу. У розділі 3 автор заявляє про використання «дискурс-аналізу» (див., наприклад, с. 167). Проте, з огляду на описані процедури (виділення лейтмотивів, одиниць аналізу, кодування фрагментів у MAXQDA), він фактично здійснює аналіз дискурсу (thematic analysis of discourse). Класичний дискурс-аналіз (у традиції М. Фуко або Н. Феркло) вимагав би глибшого дослідження владних відносин, що стоять за мовою, та деконструкції суб'єктивності.

Автор же фокусується на змістовному наповненні стратегій. Це не применшує результатів, але потребує термінологічної точності.

- Концептуальний розрив між теоретичним фундаментом та практичними рекомендаціями. Розділи 3.4 та 3.5, присвячені перспективам та шляхам оптимізації, виглядають дещо відірваними від глибокого соціологічного аналізу перших двох розділів. Рекомендації мають переважно інструментально-технологічний та адміністративний характер (створення репозиторіїв, оновлення ліцензійних вимог). Соціологічна природа дослідження вимагала б більшого акценту на трансформації габітусів, практик, ідентичностей, ціннісних структур учасників освітнього процесу, зміні символічних ієрархій та нових формах соціальної нерівності, які не вирішуються лише технічним доступом до мережі.

- Статус загальних висновків до роботи. Висновки до дисертації значною мірою нагадують розширений автореферат — стислий переказ зробленого за кожним завданням. Проте дисертація такого рівня виграла б від більш сміливих концептуальних узагальнень у фінальній частині. Висновки мали б стати майданчиком для формулювання нових теоретичних горизонтів (наприклад, про долю університету в епоху пост-людського знання) або рефлексії над обмеженнями самого мережевого (або й не тільки) підходу

9. Загальний висновок

Таким чином, дисертаційна робота Марка Агаркова «Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства» є завершеним, логічно структурованим, самостійно виконаним та науково вибудованим дослідженням, яке розв'язує важливу наукову проблему – концептуалізацію системної трансформації соціального інституту вищої освіти під впливом макросоціальних змін інформаційно-мережевого суспільства з урахуванням унікального українського контексту «подвійного виклику».

Результати, які пропонуються в дисертації, характеризуються теоретичною значущістю, емпіричною обґрунтованістю, практичною цінністю, концептуальною перспективністю. Такі досягнення автора, як інтегральна модель ІМС, трирівнева класифікація чинників, концепція університету як «вузлового хабу», система рекомендацій державної політики, інституційного менеджменту та педагогічних практик варті подальшої розробки та наукової уваги. Кожна теза достатньо обґрунтована та достовірно аргументована в межах коректної методології, на основі репрезентативної емпіричної бази та авторського теоретичного опрацювання. Наукова новизна роботи є яскравою і показовою, наукова спільнота визнала її через обговорення на конференціях та публікування результатів в провідних фахових виданнях.

Зазначені зауваження та дискусійні питання мають на меті стимулювати подальшу наукову дискусію і жодним чином не применшують високу наукову та практичну цінність рецензованої праці. Дисертація Агаркова Марка Васильовича є самостійним, завершеним і надзвичайно актуальним дослідженням, що вносить вагомий внесок у розвиток соціології освіти та теорії соціальних трансформацій.

Зміст дисертації повністю відповідає паспорту спеціальності 054 «Соціологія». Оформлення роботи та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 19.01.2022 р. (зі змінами), та наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Можна вважати, що Марко Васильович Агарков, автор дисертаційної роботи, цілком заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 «Соціологія».

Офіційний рецензент:

доктор соціологічних наук, доцент,
професор кафедри соціології
ННІ соціології та медіакомунікацій
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Олександр ГОЛКОВ

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 21:34:45 04.06.2026

Назва файлу з підписом: Голіков - Відгук.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 288.7 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Голіков - Відгук.pdf
Розмір файлу без підпису: 304.3 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ГОЛІКОВ ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ
П.І.Б.: ГОЛІКОВ ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ
Країна: Україна
РНОКПП: 3070007714
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 21:34:43
04.06.2026
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F0400000085042301ACDA7F06
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00